

BUDAI KATALIN

„E VERS MEGÍRJA AZT AKI E VERSET ÍRJA”

Baka István: Sztjepan Pehotnij testamentuma

Baka István az 1994-es esztendő díjjal is legjobbnak ítélt verseskötetének címévé emelte korábbi, az 1992-ben megjelent *Farkasok órája* egyik legfontosabb ciklusát, a *Sztjepan Pehotnijt*. Ám míg amott csak *jegyzetfüzete* adta az összefoglaló birtokszót, itt ugyanaz már *testamentum*.

Másféle alakulásokon is átment ez a többfelől ismerős versfüzér. 1991-től tűnt föl lapokban, s alattuk Baka István csak fordítóként nevezte meg magát, nem szerzőként. Jó oroszosok persze azonnal kideríthették: önnön nevének tükörfordítása a Sztjepan Pehotnij – a többiek pedig gondolkodhattak egy kicsit, hová is helyezték el ezt az ismeretlen, kicsit Mandelstamra, kicsit Hodaszevicstre, kicsit Brodskijra, kicsit Jeszenyinre és Paszternakra emlékeztető, de mégis kortársnak tetsző, ismeretlen orosz figurát. Ezzel – s a különálló darabok esetében ez érthető – a helyzet bújkáló játékosága keltett nagyobb figyelmet, s a versek nem állhattak össze jelentéshordozó egésszé, azaz olyasfajta drámai, környezetfelidéző-szituált játéktérre, mint amilyenben a korábbi ciklus Lisztje, a *Döbling*-kötet Széchenyije vagy a *Farkasok órája* Yorickja (Vörösmarty, Zrínyi, Theseus, Aeneas különálló maszkjait nem is említve) megjelent. Sztjepan Pehotnij teljes világát, létrehívásának értelmét ez a kötet adja meg, ráadásul azzal a többlettel – újabb versek mellérendelésével –, melyet a személyes élethelyzet katartikus, Bakánál szokatlanul direkt megvallása jelent. A történés stációit, a halálközelség hol lemondó, hol bizakodó, hol fohászoló lélekállapotait legkivált a *Fredman szonettjeiből* három biblikus darabjából, az *Egy csepp méz s a Kegyelmi záradék* soraiból olvashatjuk ki.

A *testamentum* ezáltal középponti fogalommá válik. Még a kötet legelejére (ez, úgy látszik, hagyományá válik: kötetét régebbi, jelentős verssel indítani) ismételtén kített Aeneas-drámai monológ is egyfajta végrendelet – az új életével szembeni idegenkedés, a Didóhoz való kötődés, a vele való lényegi azonosság megvallása.

De a *testamentum* Sztjepan Pehotnij „Oroszhonának” végítélete is, s ekként a remény nélküli, pusztulásra ítélt, Szaturnusz felzabálta embermassza kimúlásának csak egyik válfaja, mintegy pars pro toto megjelenített, Oroszországgént nevesített változata. (És a Bakánál végighúzódó egzisztencialista-manicheus világkép még elmélyültebb, még részletezőbb kibontása.) S ezzel máris benne vagyunk a kérdések közepében. A *Sztjepan Pehotnijban* sokféle – az immár két évtizede jelen lévő Baka-lírárt sűrítő – probléma összegződik, természetesen nem „probléma”-ként (azaz poétikai-stiláris tisztázatlanságként), hanem jellegadó mivoltukban megragadhatóan. Legfontosabb talán, hiszen a beszédmódot ez határozza meg, milyen a költő és választott szereplőinek viszonya. Míg a Széchenyi-alakban a vizionárius rapszodiák, a nemzet belülről költöztetéséről szóló zaklatott belső beszéd, addig a Yorickéban a gazdag művelődéstörténeti utalásrendszer asszociációs ösvényei szabták meg a lehetséges olvasatok haladási irányát. A (textuális és kulturális) hagyomány elmozdításában, azaz annak fokában és mértékében állott a költői-szerepjátszó gesztus értéke: ily módon – bár a figurák felfokozottan érzelemgaz-

dagok – a távolság az (újra)teremtett alak és a költő között az említett két példában meglehetősen nagy.

Sokkal szabadabb az a viszony, mely felületes megközelítésben a virtuóz műfordító kötetlen játszadozásának, dúskálásának is felfogható. A más élettérben, szokásokban, éghajlatban, emlékekben, irodalmi-történeti rekvizitumokban megjelenő vagy verset író „én” soha nem létezett, fiktív alak, akit nem „más aspektusból” vagy soha le nem zajlott beszédhelyzetből szólít elő Baka István, hanem a teljes nemlétből. Kapcsolatuk tehát korábban kezdetét veszi: nem *választás, szellemi-tisztelgő rokonszenv, eszmei-indulati azonosság talaján való beleírás, vagyis beöltözés az, ami itt történik, hanem isteni hatalmú teremtés.*

Ettől függetlenül Szytyepan Pehotnij orosz költő személyes története (és éppen ez a nemző-alteregővel való iker-viszony egyik következménye) viszonylag csekély: az újra Szentpétervárnak nevezett Leningrádban lakik, társbérletben persze, vannak barátai, gyakran részeg, sokat van egyedül, moszkvai szerelme, Mása meghalt; szereti a zenét, Schumannt hallgat, ha bánatos, megvan a véleménye az egész változtathatatlan, zsigerekbe kódolt szocialista nihilről, de legfőként „vacog a lelke mint egy pirogárus”, halni vágyik, és máshol, nem Péterváron temetkezni.

És mindenfélét ír: dalt, ódát, környezetrajzokkal teli vázlatfüzetet az orosz télről, a rángógörccsös tengerről, a metróról, az „afgán” Olegről, a litvánul vagy lettül szitkozódó házfelügyelőnőről. A formai tökéletesség, a más kultúrközeg hitelességének vonzása, „bája” azonban csak a kulisszafestő díszletmester munkájának szakmai profizmusa, mellyel ugyanakkor még a hétköznapi, kisszerű borzalmakból és meggyötörtetésből is képes kifacsarni az idillt („de vodka vár és halkonzerv, ha végül / Megérkezel hozzám a kis lakásba”, vagy a simogató negyedfeles anapesztus: „Hazaballagok, és fel a Schumann!”). Az öncélú tetszetősség azonban a „*Ha minden széthull benned kívül*” létállapotának tárgyi megfelelőiként húzza fel ezeket a tökéletes díszleteket, hogy felmutathassa ennek a szétszilált, megbecstelenített, hol ikont, hol Lenin-ikonosztázt falra-égre szegző világnak kegyetlen és végtelenül százalmas képeit. És micsoda képeit! Mikor – tétovázva, hová is sorolják – hagyományőrző, romantikus beállítottságú alkotóként aposztrofálják Bakát egyes kritikusai, nemcsak lázas hangvételeiben, hanem képalkotásában is keresik az okokat. De itt többről van szó. Baka maga nyilatkozta nemrég: „nekem a metafora maga a világ”. Nemcsak a nyelvhez való másféle viszony (s ezáltal a személyiséghez és az alkotáshoz való viszony mássága) miatt nem írnak (kortársak, most) így: Baka a poétikai hagyomány keretein látszólag belül maradva újítja meg rendre komplex képei által a líra magához bűvölt szegmentumát.

*Az este, mint a vaddisznósörét,
Szétfröccsent már a téglafalakon,
Tócsákba gyűlt az alvadó sötét,
Hörög a bérház-állat még s vakon*

*Mered maga elé, de féreg-fények
Rágják belülről, majd az ablakok
Szemgödrein kimásznak – ennyi éhet
Nem csillapíthat egyetlen halott...*

(Leningrádi este)

„Pétervárt a sugárutak / Kötéllel verik a sötétben” (*Raszkolnyikov éjszakái*), „Elfehértett száj a vidék – csókját / A csizmatalponhoz tapasztja a fagy” (*Téli út*) – és még rengeteg

lenne az idéznivaló. Amit leginkább József Attila képein szokás demonstrálni – metonímia, metatézis, szinesztéziás jelzők, zeugmák, oximoronok, absztrahálás, kozmikus és parányi megfordított viszonya, két-három tudati sík közötti heves villódzások –, az mind itt áll, lenyűgöző bőségben és az aktuális léttapasztalat kimondására rendelve.

A moszkvai metró Möbius-szalagja önmagába fut, a nagy színházi fináléban „magába mint verembe hull a nép” – s a végkövetkeztetés: „Csukd be a század ablakát! Elég volt”. Vigasztalan világ: ha Széchenyi nézi Döblingből, ha Yorick az új és újabb uralkodók trónusa mellől, ha a vodkától-bármitől tántorgó költő a Balti pályaudvar felől.

A tragikus, komor következetesség a kultúrkritikával, ráadásul a teremtő individuum bizonytalanságával (ki írta azt, amit ki fordít?) megfejelve, a „szövegautonómia palimpszesztikus eltörlésére” (Schein Gábor) is merész kísérletet tesz. Letaglózót, és formáltságával, kikezdetlenségével mégis, mindennek ellenére, felemelőt. (*Jelenkor Kiadó, 1994*)

A BRÓDY ALAPÍTVÁNY

MELYET BRÓDY SÁNDOR EGYIK UNOKÁJA HOZOTT LÉTRE,
1995. SZEPTEMBERÉBEN ELŐSZÖR FOGJA KIOSZTANI A

Bródy Sándor-díjat.

A díjat minden évben a legjobbnak ítélt első könyves szerző nyerheti el – nem szükségképpen fiatal ember. A Bródy Sándor-díj összege 250.000 forint, melyet a későbbiekben az Alapítvány az infláció mértéke szerint kiegészít.

A díjjal együtt járhat a nyertes második könyvének kiadása is, a díjkiosztástól számított legfeljebb 3 éven belül – amennyiben a kéziratot a kuratórium elfogadja.

Evvel elindul – Bródy Sándor írói és szerkesztői vállalkozásának emlékére –
A FEHÉR KÖNYVEK SOROZATA.

A Bródy Sándor-díj első kitüntetettjét – kivételesen – az elmúlt három év első könyves szerzői közül választja ki a kuratórium.

Pályázni lehet tehát az 1992. január 1. és 1994. december 31.

között (bárhol a világon) megjelent magyar nyelvű, szépirodalmi, vagy azzal határos műfajú első kötetekkel.

Kérjük a kiadókat, szerzőket, hogy a nevezni kívánt művekből 1995. május 1-ig három példányt küldjenek el a következő címre:

BRÓDY SÁNDOR ALAPÍTVÁNY, 1111 Budapest, Kende u. 7.

A Bródy Sándor-díj kuratóriuma:

Géher István (elnök, Budapest), Babarczy Eszter (Budapest),
Lator László (Budapest), Márton László (Budapest), Mészáros Sándor (Debrecen),
Mikola Gyöngyi (Szeged), Visky András (Kolozsvár).
